

Den 13. november 1918

Grønttorvet i København blev i november 1918 skueplads for heftige sammenstød mellem arbejdere og ordensmagten. Her var demonstranter mødt op for at mane til kamp for arbejdermagt og protestere mod varetægtsfængsling af revolutionære kammerater. De tre venstrefløjsorganisationer Fagoppositionen, Socialistisk Arbejderparti og Det uafhængige Socialdemokrati havde kaldt til demonstration den 13. november overalt i landets storbyer.

I dagene forinden havde den politiske venstrefløj ihærdigt forsøgt at organisere strejker på arbejdspladser og ved militærafdelinger for at øge deltagelsen i protestmøderne den 13. november. Samtidig kunne venstreoppositionens presse berette om den tyske kejsers fald, generalstrejkeproklamationer syd for grænsen og et Berlin, der var i arbejder- og soldaterrådernes hænder. Nyhedsstrømmen fra syd vakte kampgejst og nærrede en berusende optimisme for fremtiden. Nogle af lederne talte ligefrem om et verdensproletariat, der nu frigjorde sig fra trældommens mørke og undertrykkelse.

De faglige og politiske ledere manede derimod til ro og orden. Den 11. november blev toppen af dansk fagbevægelse indkaldt til et møde, hvor de faglige le-

Krigstrætte soldater jubler foran Mathäser Keller i München den 8. november 1918, da monarkiet i Bayern blev styrtet. I de første dage af november dannedes arbejder- og soldaterråd overalt i tyske byer. De krævede fred, republik og social retfærdighed.

|| Süddeutsche Zeitung/Alamy Stock Photo

dere indskærpede, at fagbevægelsen og Socialdemokratiet stod over for store og alvorlige opgaver, som kun kunne løses, hvis enighed, fasthed og disciplin blev bevaret inden for egne rækker. Fagforeningernes virksomhed skulle være målbevidst arbejde, og det var kun de faglige organisationer, der kunne vedtage en strejke. Ethvert forsøg på at vildføre den danske arbejderklasse skulle mødes med afvisning, lød budskabet.

Også regeringen drøftede den alvorlige situation. Sociale kræfter, holdninger og stemninger, som de politiske ledere aldrig tidligere havde kendt til, rørte på sig i Danmark og i udlandet. Om formiddagen den 12. november mødtes den radikale statsminister Carl Theodor Zahle (1866-1946) med partifællerne udenrigsminister Peter Munch (1870-1948) og indenrigsminister Ove Rode (1867-1933) samt Socialdemokratiets formand, Thorvald Stauning (1873-1942), der fungerede som såkaldt kontrol-

minister. Stauning udtrykte ængstelse for morgendagens demonstrationer og syndikalisternes opfordring til strejke. Som løsning blev de tre ledere enige om, at Socialdemokratiet skulle udarbejde et reformprogram, som De Radikale kunne acceptere, og som kunne bidrage til at knække oprørets fane.

Kl. 17 samme dag mødtes de radikale partispidser på ny med Stauning. Han var nu mere rolig og fattet. Han havde fået meddelelse om, at adskillige fagforeninger tog afstand fra proteststrejkerne den 13. De radikale ledere tilsluttede sig herefter Staunings reformprogram uden indsigelse og anbefalede, at det næste dag blev fremlagt til godkendelse i den socialdemokratiske rigsdagsgruppe.

Om morgenen den 13. november 1918 var både den socialdemokratiske arbejderbevægelse og ordensmagten i alarmeredskab.

Stauning havde sendt reformprogrammet til vedtagelse hos den socialdemokratiske rigsdagsgruppe og hovedbestyrelse på selve aktionsdagen. Der var lagt op til omfattende forandringer. Nu skulle arbejderbevægelsens henvend 30 år gamle krav om ottetimers arbejdsdagen gennemføres. Derefter fulgte krav om jordudstyknings til landarbejdere og indeklemte husmænd, kontrol med bankvæsen og produktion og sociale løft til de arbejdsløse, syge, invaliderede, ulykkesramte og ældre. Endelig skulle den gamle, nedværdigende tyendelov afskaffes. Alt sammen i fuld forståelse med De Radikale. Det var et udkast til en fortættet reformoffensiv, der skulle tage brodden af den revolutionære strømning.

Samtidig gjorde politikommissær Einer Mellerup (1882-1968) klar til dagens demonstrationer. Han havde talstærke delinger til fods, en motoriseret styrke på 32 revolverbevæbnede mænd og 16 beredne betjente med sabler, der var klar til at blive sat ind.

Den 13. november oprandt fredeligt og roligt. En række mindre fag i storbyerne indledte en 24-timers strejke. En generalstrejke var der altså langtfra tale om. Til gengæld lykkedes det at afholde protestmøder i storbyerne, og i København strømmede folk ind mod Grønttorvet (i dag Israels Plads) sidst på formiddagen. Kl. 12 stod en tusindtallig skare parat til at høre fire talere – ifølge Socialistisk Arbejderpartis *Klassekampen* var der hele 40.000. Talerne trådte frem på fire tribuner under parolerne ”Ned med klassetyranniet”, ”Ned med klassejustitsen” og ”Leve arbejderklassens frigørelse”.

En af hovedtalerne var Thøger Thøgersen (1885-1947). Han var uddannet sadelmager og havde en fortid som formand for en lokalafdeling af Socialdemokratisk Ungdomsforbund (SUF). Under Første Verdenskrig tog Thøgersen aktivt afstand fra Socialdemokratiets tilslutning til militærbevillinger og blev derfor ekskluderet af Socialdemokratiet i 1915. Han tilsluttede sig i stedet Fagoppositionens Sammenslutning, der bakkede op om den uvarslede strejke på arbejdspladserne. I april 1918 stiftede han Socialistisk Arbejderparti (SAP) sammen med kommunelærerinde Marie Nielsen (1875-1951).

Thøgersen krævede på linje med de øvrige talere uindskrænket forsamlings-, ytrings- og demonstrationsfrihed, at alle politisk dømte blev frigivet, og at alle antimilitaristiske sager blev annulleret. Thøgersen appellerede til, at de fremmødte sluttede op om proteststrejkerne, og ifølge *Klassekampen* var jubelen ubeskrivelig, da han triumferende oplyste, at arbejderne i Kalundborg og Køge havde ladet arbejdet ligge. *Social-Demokraten* pointerede dog med slet skjult fryd i sin reportage, at der nærmere var tale om en ”generalfiasko”.

Alle talere var udbrydere af Socialdemokratiet, der havde vendt partiet ryggen på grund af dets

accept af militærbevillinger, valgalliance med De Radikale og bindinger til det fagretslige system, der begrænsede strejkeretten. Talerne var yderligere optændte af den russiske oktoberrevolution i 1917 og de omsiggribende tyske arbejder- og soldaterråd i november 1918.

Hverken Thøgersen eller andre talere opfordrede til voldsomheder, men de brugte et kraftfuldt sprog mod Socialdemokratiets ledere Frederik Borgbjerg (1866-1936) og Stauning. De blev kaldt klasseforrædere, og hen over Grønttorvet lød det: ”Ned med hyklerne” og ”Leve socialismen”.

Der var én taler, der glimrede ved sit fravær. Det var Christian Christensen (1882-1960), ildsjælen bag Fagoppositionens Sammenslutning, hvis ugeblad, *Solidaritet*, nåede et foreløbigt kulminationspunkt

**Marie Nielsen var husmandsdatter, blev lærer og aktiv på Socialdemokratiets venstrefløj. I 1918 tog hun initiativ til Socialistisk Arbejderparti og blev i begyndelsen af 1920'erne en drivkraft i sammenlægning af syndikalister (FS) og DKP. Som forkæmper for seksualoplysning, fri abort og afstandtagen fra Moskvaprocesserne i 1936 inspirerede hun den nye venstrefløj i 1970'erne.
|| Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv**

i 1918 med et oplagstal på 15.000 og en medlemskare, der voksede fra nogle få hundrede til 3.000. Christensen havde i 1910 taget initiativ til Fagoppositionens Sammenslutning, hvor han slog til lyd for en kampteknik med pludselig strejke, obstruktion, sabotage og solidarisk boykot. Alle disse aktionsformer skulle munde ud i en social generalstrejke, som sikrede arbejdernes erobring af produktionsmidlerne. Christensen var også manden, der fremførte usædvanlige krav for kvinders rettigheder, der indebar ret til seksualoplysning og fri abort. Men netop i november 1918 var denne blændende taler – modstandere ville kalde ham forførende – bag lås og slå.

Selve protestmødet den 13. november forløb i fred og ro. Men ved mødets slutning standsede en lille gruppe af de fremmødte en forbigående sporvogn. Pludselig sprang den 19-årige syndikalist Johannes Sperling (1899-1980) op på taget af en sporvogn svingende med en rød fane. Hans kæreste søgte at stoppe ham, men forgæves.

Sperling blev straks overmandet af politiet, som fik ryddet torvet uden nævneværdig modstand. Demonstranterne var dog hurtigt tilbage, hvorpå 400 betjente, 16 betjente til hest med sabler og flere motordrosker sprængte sig frem. Slaget på Grøntorvet var i gang! Demonstranter svarede igen ved at hente stenskærver fra et anlægsarbejde. Først over midnat, da det for alvor blev koldt, stilnede kampen af.

Uroen var dog langt fra ovre. I de følgende dage udbrød der nye kampe. Betjentene rev numrene af deres politiuniformer. De var trætte af at blive peget ud i socialistbladene. Med de gamle velkendte træstave som erstatning for de nyligt indkøbte gummiplader gik de løs på demonstranterne – støttet af den mobile politistyrke. Flere end 100 demon-

stranter blev anholdt i løbet af de næste to dage, og et tilsvarende antal civile og politifolk blev bragt til Kommunehospitalet.

Efter Slaget på Grønttorvet blev opdagelsesbetjente sendt ud for at opspore de revolutionære ledere. De blev anholdt og idømt langvarige fængselsstraffe. Thøger Thøgersen og Marie Nielsen fik halvandet års fængsel, og Andreas Fritzner (1887-1969) fik ét år. Afsoningen foregik i et forbedringshus, som indebar isolation og hårdt arbejde. Derudover blev 11 personer idømt fængselsstraf på mellem 40 dage og fire måneder i et almindeligt fængsel. Her skulle fangerne bære ansigtsmaske, hvis de passerede hinanden på gangen.

I modsætning til de øvriges dom tog Marie Niensens straf ikke udgangspunkt i hendes tale på Grønttorvet, men derimod i hendes artikler i *Klassekampen*. Hun havde her gjort brug af opildnende ord som ”storm”, ”flammer” og ”brand”, i erkendelse af at en virkelig revolution ikke kunne afvikles, uden at der indtraf skade på liv og ejendom. Hun blev på denne baggrund dømt for såkaldt agitatorisk journalistik af revolutionær karakter. Marie Nielsen blev dog ekstraordinært sat fri allerede efter godt seks måneder.

Klassekampen betragtede disse domme som statsmagtens forsøg på at skabe arbejdsro, så borgerskabet fortsat kunne udbytte arbejderklassen. De politiske ledere frygtede derimod for den etablerede orden på arbejdsmarkedet og i det politiske liv.

Retsopgøret over for de revolutionære ledere havde statsmagtens største bevågenhed. Den 20. november 1918 mødte statsminister Zahle op på Nytorvs hovedpolitistation. Statsministeren medbragte en gave til hver mand i styrken på 100 kroner, hvilket svarede til en almindelig betjents månedsløn, for at takke politiet, der så hurtigt havde hjul-

pet statsmagten med at undertrykke de uromagere, som i den senere tid var dukket op.

Håb og frygt kulminerer

Begivenhederne den 13. november 1918 og dagene efter var voldsomme, men udgør kun en del af det samlede billede, der gemmer sig under begrebet Novemberoprøret.

Protesterne på Grønttorvet og i landets storbyer i november 1918 var nemlig udtryk for isolerede lommer i samfundet, der næppe i sig selv kunne udløse politisk forandring. Begrebet Novemberoprøret henviser derimod til et stadig mere omfattende krav om social forandring, som kulminerede i november 1918. Syndikalisterne udgjorde den højtråbende, organiserende faktor, der krævede arbejdermagt og revolutionering af samfundet, men deres pludselige gennemslagskraft var en afspejling af langt bredere bevægelser, der med voksende utålmodighed krævede social retfærdighed. Intet var som før.

I løbet af 1918 var der vilde strejker blandt havnearbejdere og bygningshåndværkere, der aktionerede for ottetimers arbejdsdagen, boligløse, der krævede tag over hovedet, arbejdsløse, der krævede erstatning for dyrtid, kvinder, der ikke blot stillede sig tilfredse med valgret, men nu også krævede ligestilling, ja selv på landet var der røre. Husmandsbevægelsen, der organiserede småkårsfolk på landet, kulminerede i medlemstal og styrke i 1918 med krav om jord til landarbejdere og småhusmænd, mens Landarbejderforbundet endelig fik vind i sejlene i slutningen af 1918 især på Sjælland og Sydhavsøerne.

Der opstod altså en historisk åbning, hvor repræsentanter for både landets og byens underklasse krævede reformer på ét og samme tidspunkt.